

## TIJORAT BANKLARI MUAMMOLI KREDITLARNI KAMAYTIRISH MEXANIZMLARI

### **Jumanov Eshmamat Turdiyevich**

Toshkent amaliy fanlar universiteti,  
Umumiqtisodiy fanlar kafedrasida dotsenti  
E-mail: [eshmamatjumanov@utas.uz](mailto:eshmamatjumanov@utas.uz)  
ORCID: 0009-0001-3544-4707

### **Aslonov Muhammad Tosh o'g'li**

Toshkent amaliy fanlar universiteti,  
Umumiqtisodiy fanlar kafedrasida assistenti  
E-mail: [aslonovmuhammad@utas.uz](mailto:aslonovmuhammad@utas.uz)

### **Ergashev Mirjon Yorqin o'g'li**

International school of finance technology and science institute,  
Iqtisodiyot va kompyuter injiniring kafedrasida katta o'qituvchisi  
ORCID:0000-0003-1958-5419  
Email: [mirjonergashev@mail.ru](mailto:mirjonergashev@mail.ru)

### **Annotatsiya**

Maqolada muddati o'tgan qarzlari bo'lgan banklarning samaradorligini oshirish masalalari ko'rib chiqiladi. Muammoli kreditlar xavfini kamaytirish, ularni yuzaga keltiruvchi omillarni bartaraf etish va kredit portfelini yaxshilashning eng samarali usullari aniqlangan. Shuningdek, kredit portfelidagi mavjud muammoli kreditlar tahlili o'tkazilib, ularni bartaraf etish yuzasidan amaliy takliflar berildi.

**Kalit so'zlar:** bank, bank, kredit, kreditlash, qarz oluvchi, muddati o'tgan qarz, muammoli kredit, kredit monitoringi, ishlamaydigan kredit.

### **Аннотация**

В статье рассматриваются вопросы повышения эффективности банков с просроченными кредитами. Определены наиболее эффективные методы снижения рисков проблемных займов, устранения факторов их возникновения и улучшения кредитного портфеля. Проведен анализ текущих проблемных кредитов в структуре портфеля и представлены практические рекомендации по их устранению.

**Ключевые слова:** банк, кредит, кредитование, заемщик, просроченный долг, проблемный кредит, мониторинг кредита, неработающий кредит.

### **Annotation**

The article considers the issues of increasing the efficiency of banks with overdue debts. The most effective methods of reducing the risk of problem loans, eliminating the factors that cause them, and improving the loan portfolio are identified. Also, an analysis of existing problem loans in the loan portfolio was conducted and practical proposals were made for their elimination.

**Keywords:** bank, bank, loan, lending, borrower, overdue debt, problem loan, loan monitoring, non-performing loan.

## KIRISH

Bugungi kunda bank ishi O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotida jadal rivojlanayotgan tizimlardan biridir. Biroq bunday tez o‘shish aktivlar (shu jumladan kreditlar) sifatiga va banklarning kredit tavakkalchiligini boshqarish qobiliyatiga tahdid solmoqda, tijorat banklarining muammoli kreditlar bilan ishlash usullarini takomillashtirish masalasi dolzarbligicha qolmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M.Mirziyoyev “Muammoli kreditlarni qaytarishda banklar, banklar, qarz oluvchilar, shirkat va uyushmalar salohiyatini yanada kengaytirish, ularni undirishda viloyatlar rahbarlari hamkorlikda ish olib borishi zarur”, dedi. Bankning risklarni boshqarishdagi maqsadi barcha aktivlarning qaytarilishini ta’minlash va mumkin bo‘lgan tebranishlar chegaralarini toraytirishdir.

Odatda, tavakkalchilik haqida gap ketganda, ekspertlar birinchi navbatda kredit tavakkalchiligini, ya’ni kreditning qaytarilmasligi va unga hisoblangan foizlarni nazarda tutadi. Riskning bu darajasiga mijozning tarkibi va uni baholashga katta ta’sir ko‘rsatadigan omillardan biri — mijozning kreditga layoqatliligini hisoblash usuli ta’sir qiladi. Kredit riskini va muammoli kreditlar sonini kamaytirish uchun mijozlarning kreditga layoqatliligini sinchkovlik bilan baholash va ularning risklarini boshqarishning samarali usulini tanlash kerak. Bu tijorat banklarining kredit portfelidagi mavjud muammoli kreditlarni undirish amaliyotini takomillashtirish zaruratini keltirib chiqaradi va bank tizimini rivojlantirishning muhim shartlaridan biridir.

## ADABIYOTLAR SHARHI

Iqtisodiyotda bozor munosabatlarining shakllanishi bilan tijorat banklarida muammoli kreditlar bo‘yicha ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borish zarurati paydo bo‘ldi. Lavrushina , Yu.S. , Nurzat O.A., Lykova N.M., Kovanyov A.A., Yashin MV, Slavyanskiy AV, Kuznitsov nomlari bilan bog‘liq xorijiy tadqiqotchilarning turli usullaridan foydalangan holda bank tizimidagi muammoli kreditlar tahlilini o‘rganildi. Muammoli kreditlarni boshqarish sohasidagi bir qator xalqaro tadqiqotlar muammoli kreditlarni boshqarishning optimal strategiyasini tanlashga bag‘ishlangan bo‘lib, bu tadqiqotlar Herring R.Dj. , Greppet kabi g‘arb tadqiqotchilarining ishlarida o‘z aksini topgan.

Tijorat banklaridagi kredit tavakkalchiligi va muammoli kreditlarni boshqarish va ularning sonini kamaytirish bilan bog‘liq muammolar haqida T.M.Karaliyev , U.A.To‘xtaboev , KA. Muxamedjanov va boshqalar tomonidan tahlil qilingan .

Tadqiqotchi S.V.Kuznitsov (2008) o‘zining ilmiy ishida shunday ta’kidlaydi: – Muammoli kredit – bu qarz oluvchi bank bilan tuzilgan shartnoma va kelishuvlarga muvofiq o‘z majburiyatlarini to‘liq bajara olmaydigan kreditdir, shuning uchun qarz oluvchining kredit majburiyatlari bo‘yicha muddati o‘tgan to‘lovlar bank uchun qisman yoki to‘liq yo‘qotish xavfi ostida qoladi [1]. Yu.Yu.Platonov va S.E.Zaychenko (2011) fikricha , muammoli kreditlar sonining ko‘payishi bankning kredit portfeli sifatining yomonlashishiga, qo‘shimcha xarajatlarga, kam foyda yoki zararga olib kelishi mumkin, muammoli aktivlarni boshqarishni eng samarali vositalardan foydalangan holda tashkil etish zarurati tug‘iladi. [2].

Slavyanskining (2009) fikriga ko'ra, "muammoli kredit" — bu qarz oluvchi kreditni o'z vaqtida va to'liq to'lash uchun kredit shartnomasi shartlarini bajara olmaydigan kredit, shuningdek, bankda qarz oluvchi tomonidan bajarilmasligi uchun yetarli asoslar mavjud. [3]. O.A.Yusupovaning (2016-yil) ilmiy maqolasida muddati o'tib ketgan qarzdorlik nafaqat og'ir moliyaviy yoki kutilmagan holatlar, balki mijozning chalg'itishi, natijada uning puli va imkoniyati bo'lganida o'z vaqtida to'lovlarni amalga oshirishni unutib qo'yishi ta'kidlangan. [4]. Qoidaga ko'ra, bunday hollarda muddati o'tgan qarzdorlik kredit inspektori tomonidan qarz oluvchiga yuborilgan SMS-xabarnoma yoki matnli xabar orqali ko'pi bilan besh-yetti ish kunigacha hisoblab chiqiladi.

V.V.Mazurinning (2022) ilmiy maqolasida muddati o'tgan kredit qarz oluvchiga amaldagi shartnoma bo'yicha qarzni to'liq va o'z vaqtida to'lashga imkon bermasligi ta'kidlangan. Biroq, uning ta'kidlashicha, muammoli kreditlar tushunchasi, asosan, qarz oluvchining kreditga noto'g'ri munosabatda bo'lganligi sababli bank uchun moliyaviy yo'qotishlarning yuqori darajasi bilan bog'liq bo'lib, bu holat ko'pincha moliyaviy ahvolning yomonlashuvi bilan bog'liq [5].

Bazel qo'mitasining ma'lumotlariga ko'ra, muammoli kredit — bu qarz oluvchining bank oldidagi majburiyatlari sezilarli darajada buzilgan, qarz oluvchining moliyaviy ahvoli sezilarli darajada yomonlashgan va garov sifati sezilarli darajada pasaygan yoki hatto yo'qolgan kredit [6].

Yuqoridagilarni inobatga olgan holda ushbu tadqiqotchilar tomonidan olib borilayotgan ilmiy ishlarning dolzarbligini mamlakatimiz tijorat banklaridagi muammoli kreditlar misolida kuzatishimiz mumkin.

Darhaqiqat, tijorat banklarida mavjud muddati o'tgan va muammoli kreditlar nafaqat aktivlar sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda, balki kreditlarning qaytarilmasligi xavfini ham oshirmoqda.

## **METODOLOGIYA**

Ushbu maqolada tijorat banklarida muammoli kreditlarni undirish bo'yicha mavjud amaliyotni joriy etishning bugungi holati tahlil qilinib, bank kredit portfelining barqarorligiga ta'sir etuvchi omillar aniqlangan. Tahlil jarayonida ilmiy abstraksiya, ekspert baholash, induksiya va deduksiya, taqqoslash, tizimli tahlil usullaridan foydalanildi.

Muammoli kreditlarning yuzaga kelishi kredit tavakkalchiligining ta'siri bilan bog'liq bo'lib, buning natijasida bank qarz oluvchining kredit shartnomasi bo'yicha o'z majburiyatlarini o'z vaqtida va to'liq to'lay olmasligi va bank bunday qarz oluvchilarga kredit berish bilan bog'liq zarar ko'rishini mumkinligidan xavotirda. Shuning uchun bank amaliyotida muammoli kreditlar odatda past sifatli kreditlar deb ataladi. Muammoli kreditlarning bunday talqini muammolardan kelib chiqadigan yo'qotishlarga qaratilgan. Biroq, har bir muammoli kredit yo'qotish bilan tugamaydi. Bankning vazifasi mumkin bo'lgan yo'qotishlarning oldini olish yoki minimallashtirishdir.

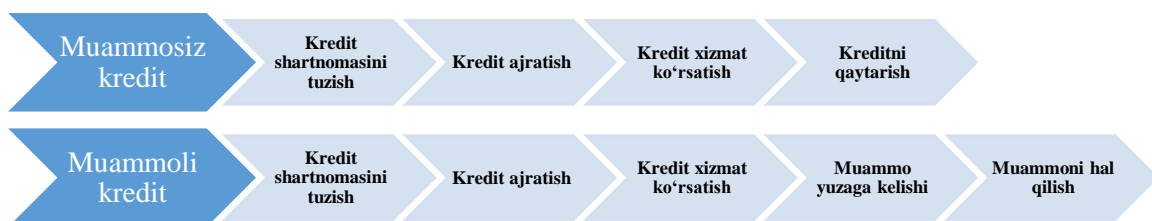
Muammoli kreditlarni boshqarish sohasidagi xorijiy tadqiqotlarning tahlili shuni ko'rsatadiki, samaradorlikning eng samarali strategiyasi mijoz bilan strategik

hamkorlik doirasida amalga oshiriladigan qiyinchilikka duch kelgan qarz oluvchini moliyaviy sogʻlomlashtirishga qaratilgan muammoli kreditlarni boshqarish strategiyasidir.

Muammoli kredit qarzining uslubiy nuqtai nazaridan koʻrsatkichlarni kredit boʻyicha "muammo" tushunchasining mazmuniga koʻra tizimlashtirish muhim ahamiyatga ega. Nazariy va amaliyotda qoʻllaniladigan "muammo" tushunchasini turlicha talqin qilish muammoli kreditlarni kreditni qaytarish manbalariga (birlamchi va ikkilamchi) hamda kredit riskini baholash parametrlariga (real va ehtimol) qarab tizimlashtirish imkonini beradi.

Bank amaliyotida kreditni qaytarishning asosiy manbalari yuridik shaxs tomonidan tovarlar va xizmatlarni sotishdan olingan daromadlar va jismoniy shaxsning daromadlari hisoblanadi. Yetarli darajada birlamchi resurslarning mavjudligi qarz oluvchining bank oldidagi kreditni toʻlash boʻyicha oʻz majburiyatlarini toʻliq qondirish uchun yetarli pul oqimlarini yaratishga qodirligini anglatadi. Ikkilamchi manbalar odatda qarz oluvchining joriy daromad hisobiga kreditni toʻlay olmasligini anglatadi. Kreditni qaytarishning ikkilamchi manbalariga mulk garovi, kafolatlar, kafillik va kredit javobgarligini sugʻurtalash kiradi. Ular kreditni toʻlash uchun foydalanilganda, pul oqimlari qarz oluvchining joriy faoliyati davomida emas, balki garovga qoʻyilgan mulkni sotish natijasida kafillar yoki sugʻurta kompaniyalari hisobidan shakllanadi.

Tuzilgan ssuda shartnomalari boʻyicha kredit operatsiyalari bosqichlarida kredit shartnomasining normal borishi bank kreditining "bir tekis ijro etilishini" koʻrsatsa, aksincha, kredit shartnomasini bajarish jarayonida huquqbuzarliklarning yuzaga kelishi "muammoli kreditlar"ning xususiyatini koʻrsatadi. 1-rasmda kredit operatsiyalarining bosqichlari koʻrsatilgan.



### 1-rasm. Kredit operatsiyasining bosqichlari<sup>1</sup>

Dastlabki bosqichda bank va qarz oluvchi oʻrtasida ikki tomonlama majburiy yuridik shartnoma shaklida kredit shartnomasi tuziladi. Kredit shartnomasida kredit shartlari koʻrsatilgan. Kredit shartnomasi imzolanganidan soʻng kredit resurslaridan foydalanish imkoniyati mavjud boʻladi. Kredit bir martalik kredit berish yoki maʼlum muddatga mablagʻ (kredit liniyasi) taqdim etish sharti bilan berilishi mumkin. Agar qarz oluvchi kredit summasi toʻliq qaytarilgunga qadar asosiy toʻlovlar boʻyicha ham foiz stavkasi, ham asosiy xizmat koʻrsatish talablariga javob bersa, kredit oʻz kuchini saqlab qoladi. Keyin ikkita variantdan biri sodir boʻladi: yoki kredit oʻz vaqtida

<sup>1</sup> Muallif ishlanmasi

to‘lanadi, yoki kredit muammoga aylanadi. Agar qarz oluvchi kredit bo‘yicha asosiy qarzni va hisoblangan foizlarni o‘z vaqtida to‘lasa, bu kredit operatsiyasining normal davom etayotganidan dalolat beradi. “Muammosiz” kredit shartnomasining yakuniy bosqichi qarz oluvchiga vaqtincha foydalanish uchun berilgan kredit summasini va kredit shartnomasi shartlariga ko‘ra kredit bo‘yicha hisoblangan foizlarni to‘liq hajmda qaytarish hamda bank bilan qarz oluvchi o‘rtasidagi munosabatlarning tugallanishi hisoblanadi. Agar xizmat ko‘rsatish jarayonida qarz oluvchi tomonidan kredit buzilgan bo‘lsa, bu kredit shartnomasining "muammoli" ekanligini ko‘rsatadi. Kredit shartnomasi shartlariga rioya etilishini ta‘minlash uchun bank bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirishi, harakat muvaffaqiyatli kechgan taqdirda kredit bankka qaytarilishi, natija bermagan taqdirda esa qarz oluvchining qarzlari tijorat bankining zararlari hisobiga yozilishi kerak.

### TAHLIL VA NATIJALAR

O‘zbekiston Respublikasida o‘n yildan ortiq faoliyat yuritayotgan, barqaror kredit reytingiga ega bo‘lgan davlat ishtirokidagi bir qancha banklar misolida tijorat banklarining kredit portfelidagi muammoli kreditlar bilan ishlash usullari samaradorligini tahlil qilamiz.

Joriy kreditlarning jadal o‘sishi bilan birga banklarning muddati o‘tgan va muammoli kreditlari hajmi bugungi kunda bank kredit portfelining 2-3 foizini, ayrim hollarda esa 3-5 foizini va undan ko‘p qismini tashkil etadi va o‘shish sur‘atlari ortib bormoqda.

### 2-jadval

#### 2024-yil 1-may holatiga ko‘ra tijorat banklarining muammoli kreditlari (NPL) bo‘yicha ma‘lumotlar [7]

№	Bank	Kreditlar (milliard so‘m)	Muammo kreditlar (milliard so‘m) (NPL)	Jami kreditlar tarkibida muammoli kreditlarning ulushi
Jami		188 326	4 470	2,3%
1	O‘zmilliybank	58 730	1 411	2,4%
2	Aksiyadorlik tijorat banki, O‘zsanoatqurilishbank	33 471	378	1,1%
3	Asakabank aksiyadorlik jamiyati	29 742	942	3,2%
4	Aksiyadorlik tijorat ipotekasi Ipoteka -bank	20 174	489	2,4%
5	Aksiyadorlik tijorat banki Agrobank	20 448	260	1,3%
6	O‘zbekiston Respublikasi aksiyadorlik tijorat Xalq banki	14 219	824	5,8%
7	aksiyadorlik tijorat banki Qishloq Qurilish bank	11 541	166	1,4%

2-jadval ma‘lumotlari shuni ko‘rsatadiki, banklarda kreditlashning ichki amaliyotida muddati o‘tgan kreditlar bilan ishlashda qo‘llaniladigan barcha usullar har

doim ham kutilgan natijani beravermaydi. Bunday hollarda rahbariyat bank operatsiyalarining samaradorligini hisobga olib, tarkibiy bo‘linmalar va ish usullariga o‘zgartirishlar kiritishi kerak.

### **XULOSA VA TAKLIFAR**

Mazkur moddaning maqsad va vazifalariga muvofiq tijorat banklarida muammoli kreditlarni undirish va sifatini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar majmui quyidagi harakatlarni o‘z ichiga olishi mumkin:

- Banklarning kredit portfelini va loyihalar sifatini yaxshilash chora-tadbirlari.
- Banklarning kredit portfellarida mavjud bo‘lgan kreditlarga stress-testlar amaliyotini qo‘llash imkoniyatlari.
- muammoli kreditlarni tasniflash bo‘yicha batafsil tahlil qilgan holda kredit portfelining sifatini ta‘minlashning samarali mexanizmini ishlab chiqish.
- Tijorat banklarining kredit portfellarini rasmiylashtirishdan so‘ng qiyin ahvolga tushib qolgan har bir mijozning moliyaviy imkoniyatlarini tiklash bo‘yicha aniq chora-tadbirlar ishlab chiqish.

Shuningdek, kredit portfelidagi mavjud muammoli kreditlar ulushini bartaraf etish va ulushini kamaytirish bo‘yicha quyidagi samarali chora-tadbirlarga e‘tibor qaratish lozim:

- Qo‘shimcha garovni jalb qilish: qo‘shimcha kafolatlar yoki kafilliklar, mulk yoki ko‘chmas mulk uchun garov.
- Sotishning garovi.
- Qarz oluvchining aktivlarini sotish orqali kreditni qaytarish, kam daromadli aktivlarga investitsiyalarning oldini olish.
- Majburiy sanksiyalar yoqilgan mijozlar.
- Qarz oluvchidan qo‘shimcha mablag‘lar va moliyaviy yordamni jalb qilish orqali kreditni qaytarish.

Shunday qilib, ushbu maqolaning tadqiqotida shakllangan amaliy harakatlar asosida qarz oluvchilarning muammoli kreditlarini boshqarish tizimini tashkil etishga ilmiy-uslubiy yondashuv taklif qilindi. Bunda muammoli kreditlarni barvaqt aniqlashga alohida e‘tibor qaratilib, barcha tavsiyalarni bank amaliyotida qo‘llash imkoniyati yaratilgani muammoli kreditlarni boshqarish jarayoni samaradorligini oshirish imkonini beradi.

### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI**

1. S.V.Kuznetsov (2008) “Kredit tashkilotlarining kredit qarzlarini: muammolar va uni hal qilish vositalari / Muallif diss. , iqtisod , fanlar , M. , B.14.
2. Platonova Yu.Yu ., Zaichenko SE (2011). Zamonaviy sharoitda muammoli kreditlar portfelini boshqarish vositalari. Moliya va kredit , (4 (436)), 29.
3. Slavyanskiy AV (2009) "Bank muammosi qarzlarini boshqarish". Audit va moliyaviy tahlil. No 1. S. 303-308.
4. Yusupova O.A. (2016-yil). Tijorat bankining kredit portfelidagi muammoli qarzlarini boshqarishni tashkil etish. Moliyaviy tahlil : muammolar va yechimlar , (10 (292)), 54-66.

4. Mazurin Vladimir Viktorovich (2016). Rossiya banklarining chakana kredit portfelidagi muddati o‘tgan va muammoli qarzlilar bilan ishlash mexanizmi. Universitet axborotnomasi, (6), 120.
5. Bank nazorati bo‘yicha Bazel qo‘mitasining tavsiyalari. — Bazel.
6. <https://cbu.uz/oz/statistics/bankstats/351773>.



# Marketing

*ilmiy, amaliy va ommabop jurnali*

**Muharrir:**

**Ingliz tili muharriri:**

**Rus tili muharriri:**

**Musahhah:**

**Sahifalovchi va dizaynerlar:**

Xakimov Ziyodulla Axmadovich

Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich

Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li

Karimova Shirin Zoxid qizi

Sadikov Shoxrux Shuxratovich

Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

**2025-yil, mart, 3-son**

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta:

[info@marketingjournal.uz](mailto:info@marketingjournal.uz)

Bot:

[@marketinjournalbot](https://t.me/@marketinjournalbot)

Tel.:

+998977838464, +998939266610

Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 04-oktabrdagi 332/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan



"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**



"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: **9710**. ГOCT 7.56-2002 " Seriyali nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlataro standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**